

„...KÉT-HÁROM OLDALON EL TUD MONDANI EGY REGÉNYT”

Márton Lászlóval Mándy Ivánról Darvasi Ferenc beszélget

– *Mikor olvastál először Mándyt? Milyenek voltak az első benyomásaid róla?*

– Gimnazista koromban megvettem és elolvastam az irodalmi folyóiratokat, a *Kortársat*, az *Új Írást*, a *Jelenkort*, az *Életünket* és az *Alföldet*. Ezekben rendszeresen felbukkantak Mándy-novellák és -hangjátékok. A *MI VAN VERÁVAL?* novelláit körülbelül a hetvenes évek közepén olvastam. Az akkoriban megjelent írásai eljutottak hozzám. Az ifjúsági regényeit csak felnőtt fejjel fedeztem fel magamnak. Ami tehát az életkoromnak jobban megfelelt volna, a *CSUTAK-történetek* vagy *A LOCSOLÓKOCSI*, sokkal később, a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején bukkant fel a szemhatáromon. Nem sokkal a *Holmi* folyóirat indulását követően, 1990 elején – néhány évvel azután, hogy a Magvetőnél elindult az életműsorozat, melynek köteteit akkor egyben végigolvastam nagyjából fél év alatt – volt egy olyan tervem, hogy írok egy nagyobb tanulmányt Mándy Ivánról. Akkor ment a *CARMEN* című darabom a Szigligeti Színházban, és folyton jártam Szolnokra. Emlékszem, hogy bárhová is mentem, a Tisza-partra, a színházba vagy éppen vonatoztam, mindig Mándy-kötet volt nálam. Aztán nem írtam meg a tanulmányt.

– *Mi volt ennek az oka?*

– Valószínűleg az, hogy nem volt még elég írói tapasztalatom, kritikusként, irodalomértőként próbáltam megközelíteni, és egyszerűen nem találtam rá a vezérfonálra, amire felfűzhettem volna a különféle olvasói benyomásaimat. Ez egyszerűen meghaladta a képességeimet. Egy-egy könyvről lett volna mondandóm, de az egész életműről nem. Meg is lepődtem, amikor erre ráeszméltem, és csalódás is volt a számomra, de közben éppen akkor kezdtem el esszéket írni, például Kölcseyről, Katona Józsefről. Rájöttem, hogy egy halott, klasszikussá vált szerző pályafutását sokkal könnyebb áttekinteni, mint egy még le nem zárult életművet.

– *Teljesen le is tettél arról, hogy írsz róla?*

– Most éppen nem vagyok olyan nagy esszéíró kedvemben, mint mondjuk húsz évvel ezelőtt. Fontosabb ennél, hogy Mándy személyisége, életműve jelenleg is rendkívüli módon érdekel, és ez nem hiszem, hogy alább fog hagyni. Talán lesz ennek írásos nyoma. A két, számomra igazán fontos közelmúltbeli szerzőről, Mészölyről és Mándyról nem írtam igazán jelentős dolgot. Mészölyről nem is próbáltam. Ha fogok is írni Mándyról, el kell gondolkodnom azon, hogy miként is tudunk beszélgetni azokkal, akik nemrég még köztünk voltak, és megszólíthattuk őket.

– *Mikor ismerted meg őt, és milyen volt a kapcsolatotok?*

– Előfordul, hogy nagyon fontos valaki az ember számára, mégis viszonylag kevés személyes emléke marad róla... Míg Balassa Péterrel rendszeresen találkoztunk, vagy Mészölyvel is viszonylag korán megismerkedtem, és ez az ismeretség az ő utolsó húsz évét átfogta – Mándyval húzódott, halasztódott a találkozás. Már könyvem volt és játszották a darabjaimat, de még mindig nem ismertem személyesen. 1989 áprilisában találkoztam vele először. Volt egy televíziós beszélgetés Szentendrén az *Újhold* indulásáról, Nemes Nagy Ágnessel, Domokos Mátyással, Nádas Péterrel és vele, ahol ő kicsit

teátrálisan belekiáltott a kamerába, hogy én egy nagy halom kabát alól jöttem a Centrál kávéházból, ami olyan volt, mint egy mondat egy novellájából. Amikor véget ért a beszélgetés, és mentünk kifelé, azt mondta nekem, hogy ő tudja, milyen szép dolgokat írtam Budapestről – nyilván a NAGY-BUDAPESTI RÉM-ÜLDÖZÉS című első kötetemre gondolt –, és majd beszélgetünk. Ez a beszélgetés tulajdonképpen soha nem jött létre.

Egyszer volt egy közös felolvasásunk vele és Parti Nagy Lajossal Székesfehérváron. Utána mindössze annyit mondott, hogy ne kalimpálgak a kezemmel felolvasás közben. Tökéletesen igaza volt, és le is szoktam róla. Ezenkívül írószövetségi közgyűléseken és választmányi üléseken láttam. Mindenki ült, ő az ajtófélfának nekidőlve állt, és időnként egy-egy rövid, szúrós, ironikus, halálosan pontos megjegyzést tett. Amikor 1994 őszén néztem a Titanic fesztivál filmjeit, ott volt ő is a Toldi mozi előcsarnokában, de csupán néhány mondatot váltottam vele, mint aki azt hiszi, hogy az idők végezetéig fennáll a beszélgetés lehetősége. Túl sok személyes emléket nem tudok felidézni. 1995 őszén egy súlyosabb, rendet vágó ősz volt, mert ekkor halt meg Csorba Győző, Baka István és ő is, Mészölyt pedig többé nem nagyon lehetett megszólítani. Onnan kezdve kicsit más lett az élet, mint azelőtt volt. És hogy mi történt utána? A halálát követően írtam egy rövid cikket a *Holmi* 1996/4-es Mándy-émlékszámába, és azóta néha előveszem a könyveit.

– *Az általános vélekedés szerint Mándy finom, kissé távolságtartó úriember volt. Te viszont említetted, hogy csípkelődni is tudott. Milyen embernek ismerted őt?*

– Vannak egyrészt a személyes tapasztalataim, másrészt azok a történetek, amelyeket másoktól hallottam. Székely Magda mesélte annak idején, és én ezt nagyon fontos tanúságtételnek tartom, hogy amikor őt Kardos György kirakta a kiadóból másokkal együtt, és teljesen légüres térbe kerültek, meg sem akarták ismerni őket az emberek, akkor Mándy volt az egyetlen, aki a felmondási idő alatt mindennap bement hozzájuk a Magvetőbe, és vicceket mesélt, okos dolgokat mondott nekik, tartva bennük a lelket. A szolidaritás tehát nem volt tőle idegen. Azt a szentenciát is Székely Magdától hallottam, hogy Mándy Iván mindennap bejött halált megvető gyávasággal. Valószínűleg tényleg meg lehetett félemlíteni az alkata miatt és a gyerekkori élményei következtében. Mégis volt benne egyfajta szívós makacsság, ami már átvezet a következő fontos tulajdonságához: megvolt benne az ellenállás képessége, az ellenszegülésre való hajlam. Egészen másként, mint Mészölyben, de nem kevesebb erővel. Erre megint mint fontos mintára, követendő példára tekintettem.

Nem cáfolnám, hogy sok finomság volt benne. Ugyanakkor az életnek az árnyékos oldalaira figyelt, kiemelte a groteszket, jól, nem kevés gonoszszággal tudott karikatúrát rajzolni. A lelki nemessége mégiscsak a jóságosság látszatában tünteti fel, miközben inkább a gonoszság felé hajlott: de nem a rosszfajta, alattomos gonoszságra, hanem arra, ami a felvilágosodás óta az európai örökség egyik meghatározó mozzanata. Aki elolvassa a FABULYA FELESÉGEI-t, az tudja, hogy a bosszú sem állt tőle távol. Fabulya Végh György íróval azonosítható. A 2000 folyóirat egy estjén a Merlinben, a kilencvenes évek elején Mándy volt a vendég. Én ott ültem a közönség soraiban, és két kérdést tettem fel neki. Azt, hogy Budapesten kívül akadt-e számára fontos hely valaha is, amire lényegében nemmel válaszolt. És azt, hogy mennyiben játszott szerepet Végh György személye az ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK novelláinak és a FABULYA FELESÉGEI-nek írásában, amely kérdés elől azonban elzárkózott, noha az ő nemzedéke pontosan tudta, hogy ezekben az alkotásokban kiról van szó. Sőt, azt is lehetett tudni, hogy a FABULYA illusztrációit, amelyeket Csernus Tibor készített, úgy nézték a kortársak, hogy ráismertek bennük

Végh jellegzetes vonásaira. Végh György úgy ült modellt Csernusnak, hogy roppant büszke volt rá, hogy be fog kerülni a könyvbe, amelynek a tartalmát akkor még nem ismerte. Amikor megtudta, milyen csúf karikatúrát rajzolt róla Mándy, rájött, hogy ezzel el tönkre lett téve. Ennek a jelentősége persze már nem nagy, kezd kihalni az a generáció, amelyik erre még emlékezhetne.

Mándy egész életműve tele van olyan figurákkal, akik annak idején beazonosíthatók voltak, de ma már nem azok. Elhalványul tehát a referenciális szál, jelenleg az a kérdés, hogy maguk a művek mennyire állják meg a helyüket. Nem tudom megmondani, hogy ki volt nála a DOLGOZATÍRÁS és a FÉLÁLOM Szóróstalpú Jupiterre, holott valakiről megmintáztta. Abban sem vagyok biztos, hogy Csempe-Pempe Mándyval azonosítható lenne, vagy legalább félig-meddig az alteregójának tekinthető. Azt lehet tudni, hogy Zsámboky figurájában önmagát írta meg nagymértékben, de lehetséges, hogy ötven év múlva ez sem fog számítani. Sokkal kifürkészhetetlenebb és több veszélyes, kiszámíthatatlan mozzanatot tartalmazó személyiség, mint ahogy azt gondolni szokás. Azonkívül azt se felejtjük el, hogy én már idősen, utolsó éveiben ismertem meg.

– *Tudsz arról valamit, hogy milyen volt ifjúkorában, illetve hogy mennyit változott az idők folyamán?*

– Fiatalon nyilván egész másmilyen lehetett. Márványi Judittal, a szerkesztőjével beszélgettem egyszer. Ő emlékezett még a negyvenéves Mándyra, aki másmilyen volt, mint amilyennek én ismertem. Frustrált, elnyomott személyiség lehetett fiatalkorában. Az apja árnyéka nagyon erősen rávetült, az édesanyjáról sokkal kevesebbet tudok, annyit, ami kiolvasható a novelláiból. Az apa erősebb, harsányabb, robusztusabb, agresszívebb személyiség volt, kisebb tehetséggel megáldva, mint a fia. Ezt szerintem ő is tudta, másként nem házal a fia novelláival. Ha a fényképeket nézzük, rendkívüli a hasonlóság apa és fia közt. Balassa Péter édesanyja, Tóth Gizella, alias Zizi néni jól ismerte őt fiatalon, hiszen a háború után udvarolt neki Mándy Iván. Zizi néni akkor, '45-ben, '46-ban lehetett húszéves, Mándy huszonhét-huszonnyolc. Mándynak annyiban pechje volt, mint ahogy általában mindenben, hogy megjelent a hatvanéves Balassa Imre, egy nagyon erős egyéniség, és Zizi néni számára világossá vált, hogy az életét csakis vele élheti le. Emiatt Balassa Péter valamilyen sorsközösséget érzett Mándyval, olyanok lettek egymás számára, mint két fiútestvér.

Időskorában mégiscsak tekintélyes férfivá vált. Nem esett szét, hanem még kompaktabb személyiség lett, és nem kezdte el önmagát ismételni, nem fogyott el az életanyaga – miközben azt sem merném állítani, hogy óriási kihasználatlan tartalékok maradtak utána. Körülbelül megcsinálta azt az életművében, amit potenciálisan megcsinálhatott. Eltűnedeztek azok az emberek, akik mint szüleivel együtt élő fiúgyermeket, mint publikálni nem tudó, pálya szélére szorított írókat, mint lúzert ismerték; a többiek pedig egyszerűen fölismerték, hogy milyen óriási képességei vannak. Teljesen más pozícióba került, ami a személyiségét is átformálta. Viszont attól tartok, hogy élete utolsó négy-öt évében, a kilencvenes évek eleji értékátrendeződéskor ismét rá kellett ébrednie annak a lehetőségére, hogy megunják, peremre kerül. Az is közrejátszott ebben, hogy igazán jól sikerült monográfia életében nem született róla, szétszórva maradt a recepciója. Nem vált annyira kultikus szerzővé, mint Ottlik vagy Mészöly. Mindenesetre keményen tartotta magát. Mindig előre tudott lépni, még az utolsó években, a TÉPETT FÜZETLAPOK után is. Továbbfejlesztette azt az elliptikus módszerét, ami igazából már a pályája elején is jellemezte az írásait, és amivel a prózáját egyre inkább költészetté alakította.

– *Mi a legizgalmasabb számodra az életművében?*

– Az életműnek különböző periódusai vannak, amelyeket érdemes volna külön-külön megnézni. Nagyon szeretem a VENDÉGEK A PALACKBAN novelláit, A CSŐSZHÁZ-at és a FRANCIA KULCS-ot is. Utóbbihoz érdemes hozzáolvasni Király István a *Csillag* folyóirat 1948/5-ös számában megjelent, feljelentésszerű recenzióját, amely azzal végződik, hogy „Azok a tömegek, amelyek most teszik magukévá a kultúra nagy örökségét, az emberi történelem fősodrában élnek, nem a halódó múltat megszólaltató regényeket várják. Ügyeljen erre a kiadói politika. S a halott modernnek helyett forduljon inkább az élő halottakhoz, a magyar és a világirodalom klasszikusaihoz”. A bebetonozódó diktatúra légkörében egy ilyen írói világot viszonylag gyorsan kialakítani irigylésre méltó. Mándy harmincéves koráig elég jelentős életműszegmenset hozott létre. Kukorelly Endre, amikor azon morfondírozott, hogy ki publikálhatott és ki nem '49 előtt, azt mondta, hogy azoknak könnyebb volt átvészelní a rá következő éveket, akik legalább egy nőt meghódítottak, ami egy könyv publikálását jelentette ebben az általa kedvelt metaforikában. Mándy valamilyen eredményt már fel tudott mutatni, ellentétben azokkal, akik kicsit később indultak volna, és az ötvenes évek eleje helyett csak a hatvanas évek elején jelenhettek meg először.

Ez a korszaka teljesen más, mint mondjuk A PÁLYA SZÉLÉN környékének írásai, melyekben – beleértve a FABULYA FELESÉGEI-t és az ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK-et, ami ugyan csak 1970-ben jelent meg, de az ötvenes évek elején keletkezett – defenzív heroizmus és erős önirónia van, ami a korábbi írásokból hiányzik. És ettől is különbözik a kései korszak, amely szintén több részre osztható, mert például a TÁJAK, AZ ÉN TÁJAIM megint más, mint a TÉPETI FÜZETLAPOK világa. És akkor még beszélhetnénk a hangjátékokról, a regényeiből készült filmekről és a forgatókönyveiről is. Mindenesetre filmes világának van irodalmi visszacsatolása is: a ZSÁMBORY MOZIJA, a RÉGI IDŐK MOZIJA.

Ezek a szövegcsoportok nagyon különböző irányokba mutatnak. De ha ettől eltekintek, és próbálok valami általános érvényűt mondani, akkor engem Mándyban az a rövid távú intenzitás ragad meg – két-három oldalon el tud mondani egy regényt –, amellyel a magyar novellisztikát fantasztikus előzmények és hagyományok után megint nagy magasságokba emelte. Erre utána talán csak Bodor Ádám volt, egészen máshogy, képes. Mándy ezt szerényen úgy mondta, hogy az apja jegyezte meg neki egyszer, hogy nem kell mindent leírni, mert hozzá is lehet gondolni. Ezt nevezhetjük röviden elliptikus eljárásnak, de persze nemcsak erről, hanem világteremtésről is szó van. Más-képpen működött ez a fiatalori és másképpen a kései novellákban, melyekben már közel járt a beszáradáshoz, de mégsem száradt be, mert bámulatok az utolsó írásai is. (Beszáradásan a túlzott besűrűsödést értem, amikor már túl sok mindent kell az olvasónak hozzágondolnia a rendelkezésre álló szöveghez, és az emiatt élvezhetetlené válik.)

– *Ha elemelte is a történeteit, azért valóságismeretben sem volt utolsó, ami nem elhanyagolható szempont egy prózáírónál...*

– Ahogy az élet különféle fragmentált tényeit észlelte, az is izgalmas számomra. Gyűjtötte a személyneveket, párbeszédfoszlányokat, az élet tényeit, anélkül, hogy szociografikus pontosságra törekedett volna. Pontosan tudta, mit kell ezekből felhasználnia. Lényegében összerakosgatta a dolgokat, de nem tákolt, nem fércelt, hanem komponált, és közben kidobálta a fölösleget. És miközben így járt el, észrevehető, hogy az őt körülvevő világ maga is egy kicsit elmándysodott. Akik az ötvenes-hatvanas években ott ültek vele a presszókban, lebujokban, kocsmákban, azok sok-sok apró eseményt fel tudtak idézni, ami erről tanúskodott. Ilyesmire csak nagyon nagy író képes. Valamiféle

mágikus képességei is voltak, amelyekről a pincérnők, lakótársak, ismerősök szintén tanúságot tudnának tenni.

És még valami – egy nagy írónak tulajdonképpen olyan sok trükkje nincs –: nem kötött kompromisszumokat, nem adta be a derekát. Nem csinált semmiből nagy hűhót, nem voltak körülötte botrányok, politikailag sem számított különösebben aktívnak. Nem nézegette, hogy mi az, amit még megtehetne. A maga módján ugyanolyan öntörvényű volt, mint az a néhány nemzedék- és pályatársa, aki a legsötétebb elnyomás éveiben sem tett engedményeket a hivatalos kultúrpolitikának. Az, hogy elment előadásokat tartani szovjet filmekről, vagy lektorált bűnrössz kéziratokat, nyilván szintén egyfajta együttműködést jelentett – mert aki egyáltalán nem működik együtt, az meghal –, de íróilag fel sem merült benne, hogy bármilyen pártelvárásnak megfeleljen. Nem nevezhetjük politikai ellenállónak. Ő esztétikai értelemben állt ellen. Viszont mondanám a mostani pályakezdőknek, hogy ezt a tartást és ennek a dokumentumait érdemes most is tanulmányozni, mert esetleg még szükség lehet rá. Néhány ember van, Nemes Nagy Ágnes, Ottlik Géza, Szentkuthy Miklós, Jékely Zoltán, Weöres Sándor, Mészöly Miklós és Mándy Iván, akik ilyen szempontból példamutatónak nevezhetők erkölcsileg és íróilag is.

– *Térjünk még vissza az egyes pályaszakaszokhoz! Vannak, akik teljesen egységesnek láttatják Mándy életművét, te viszont éppen ennek az ellenkezőjéről beszéltél két kérdéssel ezelőtt. Kijelenthetjük akkor, hogy te ezzel a homogenizáló törekvéssel egyáltalán nem értesz egyet?*

– Határozottan nem értek vele egyet. Attól még, hogy látszatra mindig ugyanazt az elbeszélőtechnikát alkalmazza, nem homogén az életműve. Mándyval kapcsolatban van mindenféle klisé, amelyek még annál is veszélyesebbek, mint az, hogy viszonylag kevesen olvassák, hiszen attól, hogy most alig olvassák, később még felfedezhetik. De az olyan kijelentések, mint hogy a budapesti milió írója volt, vagy hogy egész életében ugyanazt írta, leegyszerűsítik a dolgot. Egyszer részt vettem egy beszélgetésben, ahol azt kérdezték róla: igaz-e, hogy kismester? Egyáltalán nem kismester, hanem a legnagyobbak egyike, válaszoltam erre. Azt, hogy kismester, szörnyű kifejezésnek tartom, ami igazából semmitmondó, viszont beletapossa a sárba azt, akire használják. Az ilyen felvetések mind arra vezetnek, hogy ne magukat a műveket vizsgáljuk, hanem hogy kigondoljunk egy fogalmat, amelyet aztán ráhúzzunk az életműre, ami azzal el is van intézve. Mándy életműve terjedelemre is nagy. Az első, amit le kell szögezni, hogy mint minden nagy életmű, az övé sem egyenletes. Akadnak benne gyengébb, kevésbé maradandó teljesítmények is. Például a Barabás Miklósról szóló életrajzi regény, az EGY FESTŐ IFJÚSÁGA. Vagy ha az ÁTKELÉS című kötetet nézzük, abban az OGMÁND remekmű, de a többi novella nem.

– *Mondhatjuk rá, hogy kész íróként jelentkezett rögtön a pályája elején?*

– A Mándy-novella sem rögtön alakult ki, ő is kísérletezett. A legkorábbi írásaiban, melyek nemrég a MA ESTE GIZI ÉNEKEL című kötetben jelentek meg, lát valamit, gondolkodik – de a fiatal Thomas Mann is ezt csinálja. Ha a BUDDENBROOK HÁZ-at nézzük, ott is sok helyen elég nagy biztonsággal alkalmazza azt az írástechnikát, örökséget, amelyet Theodor Stormtól, Theodor Fontanétól átvett, és vannak részek, ahol látszik, hogy ez a huszonnégy-huszonöt éves ember rájött valamire. Ebben a könyvében mintha még megtorpanna, megijedne a nehézségektől, és a konvenciókba menekül, de azt is színvonalasan alkalmazza. Az egészen fiatal Mándynál is ezt láthatjuk. Aztán viszont teljesen más helyzetbe került, mert a polgári írásmód megbélyegzés tárgyává vált. A saját alkotói kiteljesedése érdekében egyszerre kellett azt meghaladva kikísérleteznie a saját írói

világának eszközeit, és védelmeznie a szocreál ellenében a két háború közötti polgári prózahagyományt. Ez a kettősség sokáig érezhető nála.

Életműve sokkal heterogénebb, mint gondolni szokás. A jelen idejű írásai sem egyformák. Például alkalmazza azt a viszonylag ritka fogást, hogy a nála fiatalabb generációból választ hősöket. Ritkán teszük ezt meg írók, mert nehezen megy nekik. Stendhalnak sikerült, amikor Julien Sorelt megteremtette. Mándy a hatvanas évek közepétől a hetvenes évek elejéig ezt csinálta. Előtte meg utána nem, és ez szerintem elég jelentős különbség a pályaszakaszok között, hiszen egy ilyen hős választásának megvannak a prózapoétikai következményei is. Le is írta a MI VAN VERÁVAL? elején, hogy „egy öregedő férfi irigységével nézem őket”. Valójában, amikor állítólag irigykedett a fiatalokra, ő maga sem számított még olyan idősnek. Amikor ténylegesen idősebb lett, már nem fiatal hősökkel dolgozott.

– Az ábrázolt miliő, helyszínek és korszakok tekintetében van jelentősebb módosulás az egyes alkotói korszakaiban?

– A közege is változik: az Árusok tere egy idő után már nem volt Árusok tere. Vagy vegyük azt, hogy mikor a nyolcadik kerületről már nem maradt mondanivalója, nem túl feltűnően, de azért észrevehetően az ötödik kerületre fókuszált. A nyolcadik és az ötödik kerület két különböző világ. Új-Zélandról nézve ez a kettő ugyanúgy Budapest, de mi, akik itt élünk, tudjuk, hogy a városrészek közt láthatatlan falak vannak. Nem beszélve az időbeliségről: a kilencvenes évek ötödik kerülete eleve más, mint a negyvenes évek Józsefvárosa. Aztán ott a Fellini-effektus. Fellini óriási művész, akinél vannak népművészi vonások, mint ahogy tulajdonképpen Mándy is népművész, aki szintén megérezte valamit a népi élet lüktetéséből, akár az olasz rendező a római tárgyú műveiben. Fellini azzal szembesült, hogy amivel foglalkozott, hirtelen idejétműlttá vált, és elkezdett a televíziózással hadakozni. Mándynak pedig szerintem azt kellett észrevennie a nyolcvanas évek közepétől, hogy már nem számít korszerű írónak. Temesi Ferenc a POR-ban azt írja róla, hogy „*finoman avított prózista*” – már a prózista szóban is ott van az enyhe lebecsülés, tisztelettudó fanyalgás.

Esetleg Mándy aktualitásáról vagy idejétműlttségéről is beszélhetünk egy következő körben, bár én ezt a kérdést nem tartom legitimnek. De tény, hogy egyszerre csak feszültség jelenik meg az írásművészetében. Amikor azt kiabálja a VETERÁN című novellája végén, hogy „*nem ismertem Lenint*”, az erről tanúskodik. És hogy egy utolsó szempontot mondjak: az életmű főszdrában a vége felé megjelenik a történelmi múlt. Visszamegy a XIX. századba, de nem úgy, mint amikor az ifjúsági regényében történelmi témát dolgoz fel, hanem látomásokat jelenít meg. Megfigyelhető, hogy a múltbeli időrétegek és a jelen pillanat látomásossága között egyre növekszik a feszültség. Ilyen szempontból sem teljesen egységes az életmű. Másfelől persze jól körülírható és beazonosítható írói arculata van. Világszemlélete mégiscsak egységes, ám az egységesség nem azt jelenti, hogy minden ugyanolyan nála.

– Az előbb azt állítottad, hogy nem legitim Mándy aktualitásáról avagy idejétműlttségéről beszélni. Hogyan kell ezt érteniünk?

– Ez nem immanensen irodalmi, hanem inkább irodalomszociológiai kérdés. Sok függ attól, hogy éppen mi van divatban, mivel foglalkoznak intenzíven, mivel nem, ami a szerencsétől, a szervezéstől, az erőszakosságtól is függ. Van egy határ az élő és halott szerzők közt. A halottakon belül is más, ha egy közelmúltban elhunyt vagy ha egy klasszicizálódott íróról beszélünk. Rengeteg igazságtalanság van az életművek utóéletemben, de ezt nem is lehet kikerülni. Van egy olyan általános tendencia, hogy ha valaki

meghal, rögtön a halála után sokat foglalkoznak vele, értékelik, összeszedik a vele kapcsolatos benyomásokat, emlékeket, tudnivalókat, utána pedig jön a felejtés. Valaki visszajön a felejtésből és klasszicizálódik, valaki nem. Persze az újrafelfedezés esélye is fennáll. Az újrafelfedezés vagy sikeres, vagy nem. Ez az egész sokesélyes játék. Nem mindegy, hogy az adott író mögött ott áll-e egy alapítvány, vannak-e hívei, akik beszélnek róla, szerepel-e a tananyagban, van-e aktuális életműkiadása, monográfiája.

A kultusz is hozzátartozik a recepcióhoz. Mándy-kultusz jelenleg nincs, ezért a Mándy-recepció is eléggé szegényes. Nem biztos, hogy ez mindig így lesz, mert az életművében jelentős potenciál van, eléggé nyugtalanító és gazdag örökséget hordoz magában. Az életművek természete az, hogy ha kultusz tárgyává válik belőle egy vagy két mű, akkor az viszi magával a többit is. Ha valaki rá fog találni Mándy novelláinak arra a rétegére, amelyik magával tudja vinni a többit, akkor ez vele is be fog következni. Vagy ha egyszer csak olyan politikai, közérzeti helyzet alakul ki, melyben néhány írása hirtelen különös erővel szólal meg, akkor megint a figyelem középpontjába kerül. Az ilyesmit nem lehet megjósolni. Jelenleg nem áll a figyelem középpontjában, viszont most is van néhány ember, aki Mándy híve.

– *Állíthatjuk-e azt, hogy Mándy prózáját, legalábbis bizonyos korszakaiban, áthatotta a nosztalgia?*

– Én a nosztalgiát csakis eredeti jelentésében, honvágyként tudom értelmezni. Mándy az Alföld keleti részéről, egy nyírségi dzsentralsaládból származik. Ilyen tekintetben nyoma sincs nosztalgiának az írásaiban. Minden idegyszálával Budapesthez, méghozzá annak pesti oldalához kötődik. Már a budai oldalt is alig említi, nemhogy az ország többi részét. Ha valaki, akkor ő tősgyökeres népi író, a pesti népi élethez kötődik. Az életmű első felében, a hetvenes évek elejéig nincsenek igazán nosztalgikus vonások nála. Később változik a helyzet, egyszerűen azért, mert értékpusztulást lát. Amikor arról beszél, hogy elárulták a házakat, lerombolják a mozikat, akkor nyilván nemcsak félti és siratja a veszendőbe menő értékeket, hanem vissza is vágyik az előző korszakba. Megszépités, múltszidolozás ezekben az írásaiban sincs. Pontosan tudja, hogy a régebbi világot is nyomorúság és keserűség vette körül, de kétségtelen, hogy a késői írásokban kicsit több szállal kapcsolódik más urbánus írókhoz, Gelléri Andor Endréhez vagy Szép Ernőhöz, akik a szónak egy bizonyos értelmében szintén népiek voltak.

– *Mándyra mint emberre – a viselkedésére, a megjelenésére – jellemző volt egyfajta koridegenség?*

– Igen, hiszen egész élete a szembeszegülés jegyében telt. Kezdve azzal, hogy a faszálódó Magyarországon szocializálódott. Nem kívánt sorközösséget vállalni a sodródókkal. Van az a híres anekdota, hogy az apja a sorozóbizottság asztalára dobta egyes változatok szerint A CSÖSZHÁZ-at, más verziók szerint a kéziratait, mondván, hogy az ő fia ezzel szolgálja a hazát. Azt a nagyon különös időszakot nem írta meg, és alig tudunk róla valamit, amikor sporttudósítóként vészelt át Budapest ostromát. Annyi azért bizonyos, hogy ekkor sem a korszak elvárásainak megfelelően cselekedett. Íróilag szembeszegült a szocrealállal, emberként pedig igyekezett átmenteni a polgári életvitelt, amennyire lehetett. Utóbbiról tanúskodik a kicsit hanyag, kicsit kopott, de hibátlan eleganciája is. A nyolcvanas években, amikor némileg bizony erőltetetten, harsányan és agresszíven elkezdődött a posztmodern korszak, ő azzal is szembeszegült. Amíg élt, tanúságot tett, hogy másként is lehet írni.

– *Nevezhetjük a szövegeit kísértetiesnek?*

– Abszolút. Ez a mágikus képességeivel is összefügg. A magyar irodalom nagy kísér-telátói közé tartozott. Gondoljunk A VILLAMOS-ban megírt látomására. Van egy vonal Cholnoky Viktortól Cserna-Szabó Andrásig, amelybe ő teljesen elevenen beletartozik. Pontosan az emeli ki őt a kisrealista prózaírók közül, hogy nagy látomásai voltak. Az időrétegek összeillesztése is szorosan ide kapcsolódik. És az, hogy a holtak birodalma és az élők hétköznapi világa között átjárást tudott teremteni. Persze nem olyan, mint Poe vagy Akunyin, más technikát alkalmaz, de szemléletmódjában még tőlük sem áll távol.

– *Cholnokyn, Gellérin és Szép Ernőn kívül van még valaki, aki Mándy előzményének tekint-hető?*

– A novellái felépítésében szerintem nagyon sokat tanult ösztönösen vagy tudatosan, közvetve vagy közvetlenül egy sor XIX. századi vagy századfordulós elbeszélőtől. A ki-hagyások, a szaggatottság például már Petelei Istvánnál is megfigyelhetők, de talán Kuthy Lajosnál is, vagy Papp Dániel TÜNDÉRLAK MAGYARHONBAN című elbeszéléskötetében. Persze akkoriban egészen mást gondoltak a novelláról. Az a kíméletlenség, ahogy fi-guráit beteszi nyomorúságos közegükbe, kicsit Gozdsu Elek rokonává teszi. Meg kell említeni a méltatlanul elfeledett Szini Gyulát is, aki szintén egyszerre ragyogtatja fel a költőiséget, a groteszket és a kegyetlenséget. De említhetném Kádár Erzsébetet és a fiatal Végh Györgyöt is. Bár Véghnél a parodizáló hajlam erősebb, és Mándy nem épít be népmesei elemeket, mert az az ő írói világán kívül esik, de a gonoszkodós groteszk-ség mindkettejükénél megvan.

– *A kortárs irodalomból mely szerzőkön érzed Mándy hatását?*

– Erre sokkal nehezebb válaszolni. Az előbb már említettem Cserna-Szabó Andrást. Vagy mondhatnám Szécsi Noémit, de ő meg a nagyregény felé orientálódik. Közben viszont az, ahogy megold egy-egy helyzetet, nagyon sokszor emlékeztet Mándyra. For-gách Andrást említeném még, csak közben ő inkább Petri György és Jeles András ha-tását ismeri el, és sohasem beszél Mándyról, akitől szerintem sokat tanult íróként, ha a ZEHUZE egy-egy részletét vagy a 12 NŐ VOLTAM-ot nézed.

– *Mit gondolsz, a te írói világot meghatározza-e bármilyen módon Mándy prózája?*

– Nehéz különválasztani, hogy valaki hogyan hatott rám emberileg és íróilag. Sokat gondolkodtam ugyanezen a kérdésen Mészöly kapcsán, akit tudatosan választottam példaképemnek, mégis: szerintem Mészöly írásművészetének sincs olyan erős nyoma az enyémben. Egyébként is nagyon sokat olvasok. Egy író túl súlyos hatása ellen úgy lehet védekezni, hogy sok mindenkét enged hatni az ember. Magamat elsősorban re-gényírónak tartom. El tudnám sorolni, hogy kiknek a kompozíciós eljárásaiból tanultam sokat, és ezek közt nincs ott Mándy. Amikor novellákat írtam, egyfolytában az a kérdés foglalkoztatott, hogy miként lehet egy rövid szövegben összesűríteni több kompozíciós réteget – amely technika megint csak nem jellemző Mándyra. Ugyanakkor ott motosz-kál a fülemben, amit mondott nekem, hogy sok szépet és jót írtam Budapestről. Abban azért, ahogy a NAGY-BUDAPESTI RÉM-ÜLDÖZÉS-ben a közeget nézem, vagy ahogy a lélek fényének a foszlányait próbálom megőrizni és beépíteni a szövegekbe, ott van Mándy. Úgyhogy azt azért nem mondanám, hogy nem hatott rám egyáltalán. Ő örökítette ránk, hogy nem kell mindent leírni. Kevés ilyen fontos mondatot hall az ember az élete fo-lyamán. Ennél sokkal többet nem kell tudni, és ezt azért mégis Mándytól tudom.

– *Részben említettük már a kérdést, de vegyük most végig a teljesség igényével, hogy mely műveit tartod a legerősebbeknek!*

– A korai korszakból a FRANCIA KULCS-OT és a VENDÉGEK A PALACKBAN-t, a középsőből az ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK-et és A PÁLYA SZÉLÉN-t, a késeiből pedig a TÁJAK, AZ ÉN TÁJAIM-at és a TÉPETT FÜZETLAPOK-at. De a legjobb könyvei színvonalának a közelében még nyolc-tíz másik áll. Például A TRAFIK is milyen remek, pedig nem tartozik a csúcsművek közé. A nagyprózája szerintem nem annyira jelentős. Az ifjúsági regényeit nem lehet ugyanazzal a mércével mérni. Az ARNOLD, A BÁLNAVADÁSZ nagyon jó. De Mándy mint ifjúsági író nem hozott létre igazán kompakt életművet. A kisprózái közül az EGYSZERŰ TAG-ot szeretem a legjobban, az kolosszális. De igazságtalan vagyok, mert meg tudnám említeni tizenöt ugyanolyan kiváló novelláját. Nem nevezhetjük őt szimplán novellistának, az viszont igaz, hogy a novellisztikája ígérkezik maradandónak.

– *Van-e olyan dolog, amit ő hozott be a magyar prózába?*

– Ez szorosan összekapcsolódik azzal a kérdéssel, hogy mi az, amit egyetlen író tud és senki más. Nehéz erre válaszolni. Mert amikor azt állítom, hogy Mándy kivételesen intenzíven ír, akkor ez nagyon általánosan hangzik, és más írókra is jellemző. Ugyanez a helyzet, ha a különben elsőrangú atmoszférateremtő képességét vagy a Budapestmitológiáját említem. Egy dolgot mégis tudok mondani. Ő hozta be a magyar novellisztikába azt a jellegzetes vágástechnikát, amely azóta is él. Filmes látásmódja volt. Tudjuk, hogy rengeteg filmet nézett, és bent lakott a Bodográf moziban egy időben, és a tizenöt-ször megnézett filmek hatására írta a mozis történeteit. Írói technikákat átvinni filmre nem ritkaság, gondoljunk Huszárakra, aki a SZINDBÁD-ban – anélkül, hogy Krúdyt szolgáian követte volna – az írói világ filmes formanyelvét eredményesen megteremtette. Egy más műfajban és más súlycsoportban Várkonyi Zoltán ugyanezt megcsinálta AZ EGRI CSILLAGOK-kal. A filmje sokkal jobb, mint az eredeti regény, ami A PÁL UTCAI FIÚK Fábri-féle adaptációjáról is elmondható. Sőt, Fábri ezt Rónay György ESTI GYORS-ával is meg tudta csinálni az UTÓSEZON-ban. De azért az, hogy valaki filmes technikával hozzon létre egy írói életművet, viszonylag ritka.

Nemes Nagy Ágnes

SÉTÁLÓ PALOTA

Közreadja Ferencz Győző

Nemes Nagy Ágnes SÉTÁLÓ PALOTA című regényfejezete a költő hagyatékában kéz- és gépiratban is fennmaradt. A kézirat hét, ceruzával, idegen kéz által megszámozott A4-es lap, amelynek rektóján és verzóján kék töltőtollal, autográf írással szerepel a szöveg. A hetedik lap aljáról egy öt centiméteres csík hiányzik, és csak a rektóján van írás.

A kézirat szövegével megegyező gépirat két, fekete indigóval készült másolatban maradt fenn nyolc számozott A4-es lapon. A második példányon ceruzával kisebb javítások fordulnak elő valószínűsíthetően Nemes Nagy Ágnes kezétől. A harmadik példányon nincsenek javítások.

A kéz- és gépiratokon nincs sem cím, sem szerző feltüntetve.